

Beleid van Natuurmonumenten t.a.v. geïntroduceerde boom- en struiksoorten

Grote ingrepen in de boomsoortensamenstelling van bossen hebben door de omvang en levensduur van bomen een groot en langdurig effect op het bosecosysteem. De vraag doet zich dan ook voor, hoe om te gaan met de in het recente verleden overal in bossen aangeplante boomsoorten uit verre windstreken, als we een hoge natuurdoelstelling nastreven.

Arealen van soorten zijn aan voortdurende verandering onderhevig. In de Nederlandse flora en fauna komen voortdurend soorten bij en anderen verdwijnen. De processen die hieraan ten grondslag liggen zijn velerlei en deels van natuurlijke aard. Duidelijk is wel dat de rol van de mens hierbij steeds groter wordt door een grote invloed op zowel het habitat waarin een soort voorkomt als de verspreidingsmogelijkheden van een soort. Bij de meeste succesvol ingeburgerde soorten heeft de mens een belangrijke rol gespeeld door een voor de betreffende soort geschikt habitat te maken. Doordat versnippering van habitat de natuurlijke verspreidingsmogelijkheden van veel bossoorten steeds meer beperken, wordt de mogelijke uitbreiding van het areaal van deze soorten steeds meer afhankelijk van verslepen door de mens. De vraag of een soort zich ergens spontaan zou hebben kunnen vestigen zonder de invloed van de mens is moeilijk meer te beantwoorden, hoewel dit voor bomen van andere continenten vrijwel kan worden uitgesloten.

Het is duidelijk dat het in het recente verleden niet inheems zijn van een soort in Nederland op zichzelf geen goed criterium is voor natuurbeleid. Bij Natuurmonumenten wordt daarom ook niet gesproken van exoten of een hieraan gekoppeld beleid.

Geïntroduceerde soorten

De in Nederland voor de houtproductie geïntroduceerde houtige gewassen verschillen grotendeels van spontaan ingeburgerde soorten, doordat ze massaal door de mens zijn aangeplant in een sterk verstoord ecosysteem en een groot en langdurig effect hebben op het bosecosysteem. Vaak zijn de groeiplaatsen door groundbewerking en ontwatering veranderd en zijn de voorheen voorkomende soorten verwijderd. Het betreft dus niet een zich spontaan vestigende soort die een plekje moet veroveren in een natuurlijk ecosysteem.

Aan de meeste geïntroduceerde boomsoorten zijn in Nederland weinig specifieke organismen gebonden. Door de meest dichte en uniforme aanplant hebben andere oorspronkelijk aanwezige boomsoorten bovendien weinig kans zich spontaan te vestigen. De hiermee samenhangende door de mens veroorzaakte lage natuurwaarde vormt een reden om in te grijpen. Het zijn hierbij ecologische criteria over de functie en het gedrag van een geïntroduceerde boomsoort die hierbij voorop staan. Daarnaast kunnen eventueel cultuurhistorische en recreatieve aspecten een rol spelen.

Een goed beheer van ecosystemen vormt bij Natuurmonumenten de basis voor het behoud van

soorten. Eventuele beheeringrepen in bos maken deel uit van de omvorming van een compleet (perceel) bos en kunnen gezien worden als systeembeheer.

Dit beheer is bij Natuurmonumenten afhankelijk van de gekozen beheerstrategie in een terrein. Ook het beheer ten aanzien van geïntroduceerde boom- en struiksoorten hangt hiermee samen. Een beheerstrategie is een samenhangende pakket van maatregelen om een bepaald type landschap met de daarbij behorende levensgemeenschappen te bereiken. Onderscheiden worden natuurlijk cultuurlandschap, half-natuurlijk landschap en nagenoeg natuurlijk landschap.

Bij het natuurlijk cultuurlandschap is de flora en fauna overwegend door de mens bepaald, de bodem en vegetatie sterk door de mens beïnvloed en is sprake van een overwegend geperceleerd landschap. Er is sprake van een sterk cultuurhistorische component, welke een belangrijke rol speelt bij het beheer. Voor het beheer ten aanzien van geïntroduceerde boom- en struiksoorten betekent dit dat bij de oorspronkelijke aanleg aangeplante uitheemse boom- en struiksoorten op buitenplaatsen gehandhaafd en zelfs opnieuw geplant worden vanwege de cultuurhistorische waarde. Een voorbeeld hiervan is Gooilust, een van de 's-Gravelandse buitenplaatsen in bezit van Natuurmonumenten, waar meer dan 330 soorten bomen en struiken aanwezig zijn. Het betreft vaak ook bomen van een aanzienlijke ouderdom. Als door recente massale aanplant van geïntroduceerde boomsoorten het cultuurhistorisch

karakter van een landgoed is verstoord kunnen deze echter juist worden gekapt.

Bij het halfnatuurlijk landschap en het nagenoeg natuurlijk landschap is de flora en fauna geheel of grotendeels spontaan.

Bij het nagenoeg natuurlijk landschap is het vegetatiebeeld slechts enigermate beïnvloed door de mens en zijn huisdieren. Bij het halfnatuurlijk landschap is het vegetatiebeeld door de mens ingrijpend gewijzigd, zoals bijvoorbeeld bij een heide. Er wordt bij beide beheerstrategieën dus uitgegaan van een spontane ontwikkeling van de flora en fauna. De veelal betrekkelijk recente massale aanplant van geïntroduceerde boomsoorten vormt hiervoor een sterke verstoring. Hierom wordt een omvormingsbeheer gevoerd om een goede uitgangssituatie te creëren voor een spontane ontwikkeling tot een meer natuurlijk bosesysteem met een hoge natuurwaarde, waarbij juist ook de hier oorspronkelijk aanwezige soorten kansen krijgen. De meeste ingrepen in het bos bij Natuurmonumenten vinden thans plaats in het kader van een dergelijk omvormingsbeheer.

Bij dit omvormingsbeheer gaat het enerzijds om ingrepen in de bosstructuur waarbij een kleinschalige ruimtelijke variatie in bosontwikkelingsfasen als in meer natuurlijke bossen wordt nagestreefd. Hiermee wordt het beste gewaarborgd dat bosorganismen, die meestal aan een bepaalde bosontwikkelingsfase als bijvoorbeeld een open plek of een fase met dikke oude bomen gebonden zijn, duurzaam aanwezig kunnen blijven. Anderzijds gaat het om het terugdringen van geïntroduceerde boomsoorten. De mate van ingrijpen wordt daarbij vooral bepaald door de ecologische functie en het ge-

drag van deze boomsoorten in het betreffende bos. Er wordt hierbij gekeken naar de natuurwaarde die te verwachten is afhankelijk van de mate van ingrijpen. Indien een geïntroduceerde boomsoort zich massaal verjongt en andere soorten verder verdringt wat leidt tot een lage natuurwaarde zal sterk worden ingegrepen. In de meeste situaties zijn het vooral de Amerikaanse eik, douglas spar en Amerikaanse vogelkers welke andere soorten sterk verdringen. Indien er een lagere natuurwaarde dreigt te ontstaan door het wegvallen van dikke bomen of het verdwijnen van het bosklimaat en hieraan gebonden organismen zal minder sterk worden ingegrepen. Daar waar een geïntroduceerde soort in geringe mate aanwezig is en geen sprake is van uitbreiding ten koste van andere soorten, hoeft dus niet te worden ingegrepen. Zo worden lanen van Amerikaanse eik op Hoeve Delle op de Veluwe niet gekapt omdat er geen sprake is van massale uitzaai, mede door de aanwezigheid van wilde zwijnen die de eikels eten. Bovendien zijn dit vrijwel de enige dikke bomen en bevatten verblijfplaatsen voor de fauna (zoals de boomarter).

Als douglas spar massaal is aangeplant en zich dankzij de afwezigheid van meer concurrentiekrachtige soorten als beuk vanuit een opstand sterk uitzaait, wordt deze verwijderd. Vaak de hele opstand of een groot deel van de opstand als bij een kleiner deel alleen maar douglas spar zelf zich verjongt. Zo zijn op de Imbos en op Planken Wambuis op de Veluwe de geïntroduceerde boomsoorten als douglas spar en Amerikaanse eik sterk teruggedrongen. Vaak zijn dit eenmalige wat grootschaligere ingrepen. Dit voorkomt dat voortdurend moet worden ingegrepen. Het blijkt overigens tijdelijk

een goed broedbiotoop voor nachtzwaluwen op te leveren.

Bij zeer massale aanwezigheid van geïntroduceerde boomsoorten over grote oppervlakten wordt een geleidelijk omvormingsbeheer gevoerd omdat anders het bos en het bosklimaat met daaraan gebonden organismen verdwijnen. Dit omvormingsbeheer kan dan tijdelijk het karakter hebben van geïntegreerd bosbeheer. Een te fors ingrijpen kan ook een ongewild effect hebben op de verjonging. Het omvormen van de bosstructuur en het terugdringen van geïntroduceerde soort als Amerikaanse vogelkers gaat niet altijd samen. Het lichter maken van het bos bevordert juist de verjonging en het opnieuw uitlopen van de afgezette struiken. In dergelijke gevallen is het beter eerst de Amerikaanse vogelkers afdoende terug te dringen en daarna pas in te grijpen in de boomlaag.

Nadat zich na het omvormingsbeheer een meer natuurlijk bosesysteem heeft ontwikkeld, wordt bij de beheerstrategie nagenoeg natuurlijk landschap niet meer ingegrepen in de bosstructuur met uitzondering waar het de overleving betreft van sterk bedreigde soorten.

Bij bosterreinen met de beheerstrategie halfnatuurlijk landschap ontbreken door de geringe oppervlakte en de invloed van de omgeving meestal factoren die extra dynamiek in bossen kunnen brengen. Voor houtproductiedoeleinden was dit in het verleden meestal ook niet gewenst. Zo is er meestal geen of weinig begrazing van grote hoefdieren en ontbreken tijdelijke hoge grondwaterstanden. Begrazing vertraagt de verjonging en geeft meer kansen voor minder concurrentiekrachtige boomsoorten. Door tijdelijke hoge grondwaterstanden worden met name de concurrentiekrachtige boomsoor-

ten als beuk, esdoorn, tamme kastanje, douglas spar, Amerikaanse eik gevoelig voor windworp. Bij een nietsdoen beheer in afwezigheid van dergelijke factoren kunnen deze concurrentiekrachtige boomsoorten sterk dominant worden. Dit proces wordt wel verbeuking, veresdoorning, of in het geval van dominantie van Amerikaanse eik en douglas spar zelfs veramerikanisering genoemd. Het ontstaan van donkere eensoortige bossen leidt op den duur tot het verdwijnen van minder concurrentiekrachtige boom-

soorten en gaat ten koste van de natuurwaarde. Indien er geen andere mogelijkheden voor herstel van extra dynamiek zijn, wordt er, met name daar, waar zeldzame, aan meer licht gebonden soorten aanwezig zijn – voor gezorgd dat concurrentiekrachtige boomsoorten niet dominant kunnen worden, door via kap of ringen blijvend voor extra dynamiek te zorgen (uitkapbos). Hierbij worden met name de concurrentiekrachtige boomsoorten en in het bijzonder de geïntroduceerde soorten onder hen gekapt of geringd.

Het is dus niet de herkomst van boom- of struiksoorten welke centraal staat bij het bosbeheer van Natuurmonumenten maar het effect dat de door de mens veroorzaakte massale aanwezigheid van bepaalde boomsoorten heeft op de natuurwaarde. Daarbij staat de gekozen beheerstrategie centraal. Bij de mate van ingrijpen in het bos spelen vooral de effecten op de bosstructuur en de daarmee samenhangende effecten op de natuurwaarde een rol.

(Vervolg literatuurlijst van pag. 172)

Houtzagers, G., 1956. Houtteelt der gematigde luchtstreek. Deel II: Het bos. Tjeenk Willink, Zwolle.

Jansen, J.J., 1987. Trend en prognose van leegkap, herbebossing en bebossing in Nederland; 1950-2000. Nederlands Bosbouw tijdschrift 59, 102-115.

Jansen, J.J., J. Sevenster en P.G. Faber (redactie), 1996. Opbrengsttabellen voor belangrijke boomsoorten in Nederland. IBN rapport 96/Hinkeloord reports No.17

Jansen, P.A.G. en R. Sikkema, 1997. Nederlandse rondhoutmarkt in 1996. Stichting Bos en Hout, Wageningen.

Min. L.&V., 1977. Structuurvisie op het bos en de bosbouw. Staatsuitgeverij, 's Gravenhage.

Min. L.&V., 1984. Meerjarenplan Bosbouw, deel A: Beleidsvoornemen, 1984. Tweede kamer der Staten-Generaal, vergaderjaar 1984-1985, 18630 nr.2. Staatsuitgeverij, 's Gravenhage.

Olsthoorn, A.F.M., en A. Oosterbaan, 1998. Trends in het bosbeheer. Nederlands Bosbouw tijdschrift 70, 26-31.

Peters, R., 1995. Toekomst van het Nederlandse beukenbos: wat leren we van internationale vergelijking. Nederlands Bosbouw tijdschrift 67, 218-224.

Seubring, A.M., 1997. Hout in het Nederlandse bos; Analyse van de

ontwikkelingen van voorraad, bijgroei en oogst van het Nederlandse bos in de periode 1988-1996. Houtoogst Statistiek & Prognose, Bosdata Nr. 2, Wageningen.

Sevenster, J., 1995. Over boombos. Nederlands Bosbouw tijdschrift 67, 241-245.

Thissen, P.H.M., 1993. Heidebebossing met de renteloosvoorschotregeling 1907. Werkdocument IKC-NBLF Nr. 25, Wageningen